

NEKA ISKUSTVA OBAVEŠTAJNO-IZVIĐAČKE SLUŽBE U SLAVONIJI 1943.

Obaveštajno-izviđačka delatnost imala je oduvek i u svim ratovima izuzetan značaj. Mnogobrojni primeri iz istorije ratova od starih Grka i Rimljana, srednjovekovnih vojski, Napoleоновih balkanskih i svetskih ratova govore o izuzetnim uspesima onih, koji su dobro izviđali i umeli to da koriste kao i neuspeh onih koji su bili neaktivni i dozvoljavali protivniku da ih iznenađuje.

Karakter i fizionomija borbenih dejstava u eventualnom ratu, upotreba NHB i drugih sredstava vrhunske ratne tehnike, masovna primena oklopnih i brzopokretnih jedinica i vazдушnih (helikopterskih) desanata, ograničeno vreme za planiranje i organizovanje borbenih dejstava, nagle promene situacije na vojištu, maskiranje, obmane i dezinformacije, pojačano fizičko i tehničko obezbeđenje i razne druge karakteristike i uslovi savremenog rata, pojačavaju značaj obaveštajno-izviđačke službe i obezbeđenja borbenih dejstava sa svih aspekata.

Za SSSR i SAD je, na primer, od presudnog značaja otkrivanje strategijskih snaga protivnika za prvi nuklearni udar, a za manje zemlje, koje mogu biti izložene lokalnim ratovima, postupcima, mere i akti koji nagoveštavaju pripreme agresora, a u toku dejstava cilj, jačina, raspored, namere i mogućnosti neprijatelja. Pošto će svaki agresor težiti iznenađenju, branilac, pogotovo ako je tehnički inferioran, mora biti uvek budan i stalno i kontinuelno otkrivati namere protivnika, radi blagovremenog preduzimanja mera i celishodne upotrebe svojih snaga.

Izuzetni uspesi i veoma brojna iznenađenja nadmoćnijeg neprijatelja u našem NOR i sada u Vijetnamu, Kambodži i Laosu, toliko su ubedljiv dokaz o neophodnosti neprekidnog i sveobuhvatnog izviđanja, praćenja i obaveštavanja o neprijatelju da u to nikog ne treba ubeđivati.

Setimo se samo ustaničkih akcija 1941. godine, marš-manevra grupe proleterskih brigada 1942. godine, Neretve, Rajlovca 1943, upa-

da naših snaga u Srbiju, dejstava IV armije i završnih operacija, u kojima je, pored borbenosti i morala naših boraca i starešina, zahvaljujući dobrom izviđanju i poznavanju snaga i namera neprijatelja postignuto maksimalno što je bilo moguće. No, setimo se, pri tom, i nekih naših neuspeha, poput Pljevalja, Pakraca, Banje Luke, i drugih akcija, u kojima se nije uspelo, pošto pre početka napada nije utvrđeno pravo stanje neprijatelja, pa su umesto neprijatelja bile iznenađene naše snage.

Pripadnici oslobodilačkog pokreta Vijetnama su izviđanje i praćenje neprijatelja, obaveštavanje o njegovim namerama i dejstvima i tajnost svojih akcija razvili do te mere da su u stanju privući se svakoj bazi i zasuti je vatrom, uvući se u gradove, vršiti masovne prepade i diverzije i izbegavati udare mnogobrojnijih i tehničkih daleko opremljenijih neprijateljskih jedinica, koje su vrlo često »uletale u prazno« i ubrzo posle toga bile iznenađene. To im je uz moral, borbenost i uspešno rukovođenje jedinicama, bez sumnje presudno pomoglo da uspešno vode višegodišnji rat protiv tehnički toliko nadmoćnijeg neprijatelja. Za koncepciju ONO i dejstva naših snaga na privremeno zauzetoj teritoriji ta dragocena iskustva naših jedinica u NOR i dostignuća u Vijetnamu od izuzetnog su značaja.

Naše partizanske i teritorijalne jedinice imaju prevashodnu ulogu ofanzivnog dejstva u pozadini neprijatelja. Ta njihova dejstva neće biti nimalo laka, jer će okupator preduzeti vrlo opsežne mere da se zaštiti i obezbedi »nepovredivost« vitalnih delova svog rasporeda i poretka.

Dobro organizovano i neprekidno izviđanje i praćenje svih postupaka, stanja i rasporeda neprijatelja, a naročito sistema njegovog obezbeđenja, navika i moralno-političkog raspoloženja pružiće u tim dejstvima veliku pomoć našim snagama u pozadini i omogućiti iznenadne udare nadmoćnijih snaga neprijatelja.

Upravo zbog te presudne važnosti obaveštajno-izviđačke delatnosti partizanskih i teritorijalnih jedinica u eventualnom ONOR, a i zbog 30-godišnjice ustanka, koji slavimo, želim da na određen način prezentiram neke poglede i iskustva informativne službe u toku NOR, konkretno 12. udarne slavonske divizije iz 1943. godine, a i nešto šire.

Odmah nakon formiranja ove divizije zadnjih dana 1942. godine, štab divizije,¹ ukazujući štabovima brigada na značaj formiranja i

¹ Komandant Petar Drapšin, narodni heroj, poginuo kao general-lajtnant nesretnim slučajem u jesen 1945. god., politički komesar Jefto Šašić, general-pukovnik, zamenik komandanta Mate Jerković, admiral, i načelnik štaba Milan Stanivuković, narodni heroj, poginuo kao komandant 12. divizije 1944. godine.

zadatke divizije, skreće posebnu pažnju na informativnu (obaveštajno-izviđačku) delatnost prema neprijatelju (raspored, namere, postupke i sl.) i na odabiranje kadra za ovu službu. Aktivnost divizije u tom smislu naslanjala se na razgranatu mrežu informativno-obaveštajnih organa na terenu, političke organizacije, aktiviste i stanovništvo.

Svakodnevno je dobivano mnogo dobrih i značajnih podataka, ali bilo je i omaški i jednostranosti. Tako je, na primer, »utvrđeno« da voćinski garnizon broji oko 280 neprijateljskih vojnika, a u stvari imao je 550—600², što je, premda je napad na Voćin potpuno uspeo, imalo za posledicu da je borba trajala 6 dana i 6 noći (od 5. do 11. januara 1943) i da je broj žrtava bio veći nego što se očekivalo. S obzirom na to što je informativna služba podbacila i u toku same borbe, a shvatajući njen izuzetni značaj, štab divizije izrađuje uputstvo i još u toku borbe za Voćin dostavlja ga štabovima brigade. Uputstvo je nosilo naziv »Organizacija i rad informativne službe«.³

Zbog originalnosti tog uputstva, njegovog odraza na čitavu kasniju delatnost u Slavoniji, pune aktuelnosti i njegove primenljivosti i u eventualnom ratu, bilo bi korisno ukazati na neke momente iz toga dokumenta.

»Jedna od prvih zadataka, koju je pred nas postavio GŠ NOV i POH«, kaže se, pored ostalog, u uputstvu, »jeste da otmemo što više oružja od neprijatelja, da naoružamo što više novih boraca, da neprijatelju nanosimo što teže gubitke, da pomognemo dizanje u oružanu borbu čitavog naroda Slavonije i Srema . . . Da bismo to postigli moramo se u potpunosti držati naređenja Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita: » . . . treba udarati neprijatelja tamo gde je najslabiji i osigurati uspeh u borbi«. Da bi se znalo njegovo stanje, namere i gde je najslabiji, mora se imati dobro organizovana informativna služba. »Bez dobro organizovane informativne službe, naša divizija, brigade i bataljoni bili bi kao čovek bez očiju, ušiju i bez čula pipanja . . .« Njene zadatke, iako su sve tesno povezane, treba ipak podeliti na dva dela, na one, koje se izvršavaju pre borbe i one koje informativna služba obavlja u toku borbe.

Pre nego što počne borba, da bi se mogao izraditi plan i izdati najrealnija zapovest . . . »mi moramo do u tančine upoznati neprijatelja, kojeg hoćemo da napadnemo. Potrebno je da znamo snage neprijatelja, njegovo naoružanje i vrstu naoružanja, gde je smeštena vojska, kakav je njezin borbeni raspored, moral i raspoloženje vojnika, kvalitet oficira«. Zatim, koje su neprijateljske snage pred na-

² Zbornik, tom V, knj. 11, str. 221 i dok. 153 u istoj knjizi.

³ Arhiv NOR Vojnoistorijskog instituta, reg. br. 11—1, k. 107.

šim jedinicama (Nemci, ustaše, domobrani i sl.), kako se obezbeđuju utvrđenja, gde su im rezerve, mogućnost dobijanja pojačanja, pogodnost zemljišta za odbranu i naše prikriveno privlačenje i mogućnost za iznenadni napad.

Prikupljanje ovih podataka, konstatuje štab divizije, još i ide, ali, u toku borbe, kada nastaju promene u uporištu koje se napada i u garnizonima iz kojih dolaze pojačanja, »informativna služba prestaje... da radi«, pa se situacija ne pozna i ne može je na odgovarajući način parirati neprijatelju, iskoristiti njegove slabosti i upasti iznenada u »ispražnjena uporišta« i tako najefikasnije osujetiti njegovu intervenciju. Neprijatelj međutim, zna gde su snage divizije (koncentrisane) i koristiće njihovo nedovoljno izviđanje i (aktivno) suprotstavljanje, ide slobodno i pravo na njih (jer zna gde su), ili ih pokušava izmanevrisati, kao zasede koje su štitile prilaze Voćinu.

Posledice su dobro poznate: nisu postizani odgovarajući rezultati, a žrtve su bivale veće nego što je neophodno u određenoj borbi. »Borba u Voćinu se oteгла i pretvorila u jednu vrstu opsade. Pošto nismo imali organizovanu informativnu službu, mogli smo doznati od seljaka samo toliko, da se u s. Dubovcu i s. Pivnicama koncentriše vojska, koja se sprema da opkoljenoj posadi u Voćinu dođe u pomoć. Nismo bili informisani kolike su te snage, kako su naoružane... i odakle su«, a da smo to znali lako bismo doneli odluku za manevar svojim snagama, i »da iznenada, napadnemo neprijatelja na drugom sektoru gde je on oslabio«.

Da bi se otklonile sadašnje slabosti a informativna služba podigla na viši stepen, konstatuje štab divizije, naši drugovi informativci treba odmah, čim jedinica stigne na neki teren »da stupe u vezu sa NOO, masovnim političkim organizacijama, sa poštenim ljudima i ženama..., naročito onima koji mogu odlaziti u mesta gde se nalazi neprijateljska vojska i pomoću njih dobivati podatke i uspostavljati veze... Naša informativna služba ne smije ostati bez veze (ni) sa vojnicima i oficirima neprijateljske vojske...«⁴

Nedostatak u naoružanju mi moramo nadoknađivati manevarom. Taj manevar treba da je smišljen i donešen (zasnovan) na osnovu dobrih informacija i uvijek će uroditi plodom«.

Otuda izviđanje i prikupljanje informativnih podataka spada među najvažnije zadatke i »pre i u toku borbe«. To je posebno zna-

⁴ Zahvaljujući opštoj politici KP, orijentaciji Glavnog štaba NOV i POH i konkretnim zahtevima i merama na uspostavljanju veza sa pripadnicima neprijateljske vojske, u Slavoniji su u toku 1943. i kasnije, uspostavljeni kontakti sa svim neprijateljskim garnizonima, a u nekim su postojali i vojni komiteti, kao, na primer, u Slavonskoj Požegi, Slavonskom Brodu i još nekim većim garnizonima.

čajno, naglašava se u uputstvu, u akcijama većih razmera i ofanzivama, koje će preduzimati neprijatelj protiv naših snaga. Ako se o njima blagovremeno sazna i prikupe podaci (a ne onda kad počnu) »može se jedinica izvući iz obruča i udariti ga (neprijatelja) tamo gde je oslabio«. I narod će se na taj način najlakše zaštititi.

»Samo pravilnom informativnom službom moći ćemo ostvariti našu parolu — »napad je najbolja odbrana« i zaštititi narod od terora, nasilja i pljačke okupatora i njegovih slugu.

To uputstvo je prorađeno sa svim rukovodiocima u brigadama (posebno sa obaveštajnim oficirama), a preduzete su i mere za potpunije izviđanje neprijatelja, brižljivije vlastito obezbeđenje i organizovaniji rad obaveštajnih (informativnih) oficira radi prikupljanja što vernijih podataka o neprijatelju. Saradnja sa odgovarajućim organima na terenu je takođe poboljšana. Sve je to imalo rezultata, ali je trebalo i mnogo napora i puno vremena da se ove zaista vredne pouke i smernice iz uputstva štaba divizije i ostvare. Sledeći primeri to potkrepljuju.

Za veoma brižljivo pripremani napad na glavnu prugu Beograd—Zagreb (22. januar 1943) prikupljeni su takvi podaci o neprijatelju, da se znao ne samo raspored neprijatelja po uporištima i punktovima, već i tačan broj vojnika i stražarskih mesta na svakom punktu koji su držali.

Za pakračku akciju su takođe prikupljeni podaci o ukupnoj snazi neprijatelja i njegovom rasporedu po uporištima. Međutim, oni nisu bili onako potpuni kao za napad na prugu, a ni izviđanje i međusobno obaveštavanje u toku borbe nije funkcionisalo kako treba. Između napada na prugu i napada na Pakrac (23. januara — 1. februara 1943) bilo je nekoliko uspešnih, iznenadnih udara jedinica divizije po neprijatelju, ali je, zbog slabog izviđanja i osmatranja, došlo i do nekoliko iznenađenja od strane neprijatelja. Najveće od njih desilo se oko 03,00 1. februara u s. D. Čagliću, kada je neprijatelj iznenada napao jedan bataljon i uneo priličnu pometnju u njegove redove.

Iako slabosti i propusti u izviđanju nisu bili posledica neodgovornosti, već neiskustva, samouverenosti i preterane sigurnosti u sebe i svoju jedinicu, ali i izvesne aljkavosti i nesnalazljivosti, one su u svakom slučaju skupo plaćene. I obratno, gde god je obaveštajna služba funkcionisala dobro, rezultati i uspesi u borbi bili su veći, a žrtve redovno manje.

Štab divizije je od toga i polazio pri izradi pomenutog uputstva. No, on je pri tom bio načisto i sa tim da uputstvom neće »rešiti« problem, ako se ne izbori da se ono shvati i postane svojina čita-

vog sastava, i ako ne uloži velike napore u podučavanju mladih kadrova ne samo u rukovođenju jedinicama u toku borbe, već i u ovoj vrsti borbene delatnosti i razvijanju inicijative i u tom pogledu.

Zbog toga ne propušta nijednu zgodnu priliku da ukaže, poduči, pohvali i istakne za primer dobar rad, ali i da kritikuje propuste i aljkavost. Tako, svojim osvrtom »Prvi zadatak«⁵ odaje priznanje za uspešno delovanje u napadima na uporišta, ali kritikuje slabo izvođenje, pasivnost i nesnalaženje u sukobima van uporišta, zbog čega je dolazilo i do frontalnih borbi. Na kraju upozorava starešine i komande da što bolje i potpunije izviđaju neprijatelja i prateći svaki njegov postupak, sačekaju ga delom snaga sa bliskog odstojanja i tuku snažnom i iznenadnom vatrom, a glavninom snaga udaraju u bok i leđa, ubacujući se u njegov raspored, »pa će biti i plena i mrtvih i zarobljenih neprijateljskih vojnika«.

Posle akcije na Pakrac i povlačenja jedinica u »baze«, prva i najvažnija mera za sprečavanje iznenađenja, bila je organizacija svestranog izviđanja. Zatim je, u svim jedinicama divizije izvršena analiza propusta, slabosti i nedostataka u toj borbi, a problemi i propusti informativne službe su posebno analizirani. Uputstvo štaba divizije, kojim je ukazano na propuste u proteklim borbama i dalju »vojničku delatnost«, u tome je naročito pomoglo.⁶ Štab divizije je i ovog puta najodlučnije ukazivao na nužnost dobrog i neprekidnog izviđanja, obezbeđenja, inicijative i sadejstva u borbi, ističući da za stalno poznavanje situacije kod neprijatelja, bezbednost jedinica, sprečavanje iznenađenja i pravilnu upotrebu jedinica u borbi (u slučaju neprijateljskog napada) odgovornost snose lično štabovi brigada. Informativnoj službi, koja nije obezbeđivala potrebne podatke »pa smo bili iznenađivani« i obaveštajnoj (bezbednosnoj) službi, koja nije obezbeđivala potrebne veze sa obaveštajnom službom na terenu, upućene su ozbiljne kritike i zahtevi za bolji i samopregorniji rad.

Sve ove i druge mere, kao i stalno bdenje štaba divizije nad tom izuzetno značajnom borbenom delatnošću, doprinosile su postepenom poboljšavanju njenog rada, osposobljavanju i sazrevanju pripadnika informativne službe i shvatanju štabova da bez njenog uspešnog funkcionisanja nema uspeha u borbi. Zahvaljujući tome, slavonske jedinice su i na tom planu postizale sve bolje rezultate, izbegavale mnoge teške situacije koje im je neprijatelj pripremio i veoma često ga iznenađivale, fukle i nanosile mu ozbiljne gubitke. A zbog iz-

⁵ Osvrt upućen brigadama u toku borbi na »otvorenom zemljištu« posle napada na prugu i pre napada na Pakrac 1. februara 1943. Arhiv NOR Vojnoistorijskog instituta, reg. br. 13—1/8, k. 907.

⁶ Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 7.

nenadne pojave partizanskih jedinica i tamo gde ih neprijatelj nije očekivao stvorena je psihoza straha i opšte nesigurnosti kod neprijateljskih jedinica.

Naravno da je bilo i slabosti, ali one su vremenom sve uspješnije prevazilazene, pa je informativna služba u Slavoniji bila sve bolja. Zahvaljujući tome, uspješno su izvedene mnoge naše, a bezuspješno završene brojne akcije neprijatelja u 1943, 1944. i 1945. godini. Između ostalog, po dobrom izviđanju i prethodnom svestranom »sagledavanju neprijatelja« ističu se uspješne napadne akcije na Čačince, Viroviticu, Ludbreg 1943. godine, Podravsku Slatinu, Pakrac, Daruvar 1944, itd. Neuspele ofanzive neprijatelja kojima je težio da razbije pokret bile su: »braun« u proleće i ofanziva na Dilj u jesen 1943. god., i opšta ofanziva na Slavoniju u proleće 1944. godine. Iz tih ofanziva naše jedinice su izlazile bogatije za »još jedno« iskustvo i uverenost u svoje snage i sposobnosti, a neprijatelj za »još jedno« razočarenje više što s partizanima ne može da izađe na kraj. Posle tih propalih ofanziva neprijatelja, partizanske snage u Slavoniji su i brojno ojačavale, jer su NOP-u pristupali novi borci. Tako su posle ofanzive »braun« formirane 18. i 21. brigada, posle ofanzive na Dilj 1. brodska brigada (25-ta), a posle prolećne 1944. god. Osječka i Druga brodska brigada, itd.

U drugoj polovini 1944. god. i kasnije Informativno-obaveštajna služba u Slavoniji je bila već tako razvijena i razgranata na celoj slobodnoj teritoriji i u neprijateljskim garnizonima da je bila u stanju »pribaviti« sve što je od podataka bilo potrebno za izvođenje uspešnih akcija.

Ako uporedimo navedeno uputstvo, ukazivanja, savete i insistiranja štaba 12. slavonske divizije na unapređivanju informativne službe, sa sadašnjim postavkama o izviđanju u ratnoj službi i drugim dokumentima,⁷ videćemo:

⁷ »Podaci o neprijatelju, zemljištu i meteorološkim prilikama se prikupljaju izviđanjem i delatnošću posebnih obaveštajnih organa. Obaveštajna delatnost obuhvata... Ona se preduzima da bi se vlastite jedinice zaštitile od mogućih iznenađenja i stvoriti uslovi za njihovo uspešno dejstvo...« (RS t. 270).

»Sve jedinice su dužne da neprekidno vrše izviđanje i stalno proveravaju i dopunjuju raspoložive podatke o neprijatelju, ne čekajući naređenje pretpostavljenog. Pri izviđanju je najvažnije održavati stalan dodir sa neprijateljem i na vreme otkrivati promene kod njega, obračunjući posebnu pažnju na mesto, količinu i jačinu neprijateljskih nuklearnih sredstava... Jednom uspostavljeni dodir s neprijateljem se ne sme gubiti; otkrivenog neprijatelja treba neprekidno i sistematski pratiti i izviđati« (t. 274).

»Partizanske i druge jedinice u pozadini neprijatelja organizuju i neprekidno vrše izviđanje za svoje potrebe... Podatke od interesa za dejstvo operativne vojske dostavljaju tim jedinicama preko... U prikupljanju podataka one se oslanjaju na organe vlasti, političke i društvene organizacije«, itd. (t. 284).

da bitne razlike nema, da se postavke tog uputstva i praksa slavonskih jedinica mogu primenjivati u eventualnom ratu;

da treba »otimati« od zaborava sve ono što može pomoći u razradi naše koncepcije i pripremi oružanih snaga za opštenarodni odbrambeni rat, jer ogromna su iskustva našeg NOR neprocenjiva i uvek aktuelna;

činiti dalje napore na sagledavanju ovog, za nas izuzetno značajnog »vida« borbenog obezbeđenja, koristeći pored naših i iskustva naroda Vijetnama i ostalih oslobodilačkih pokreta i razvijati kod partizanskih i teritorijalnih jedinica kult izviđanja i vrsnog i izuzetnog izviđača.

Pukovnik
Stevo PRAVDIC